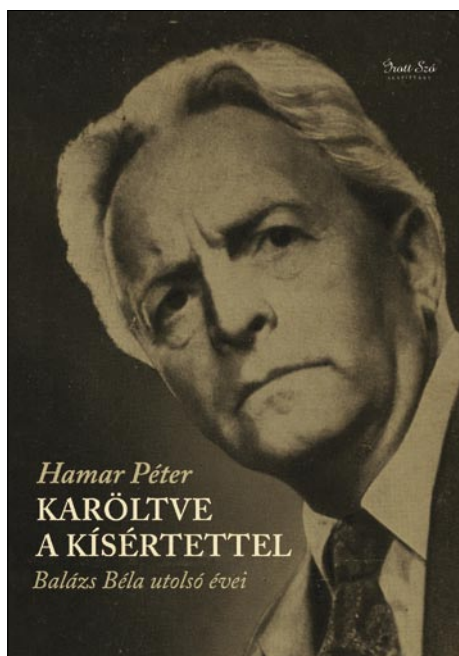

Vándor és idegen

Hamar Péter könyve Balázs Béláról

Hatodik könyvével jelentkezett Hamar Péter. Az filmesztéta-irodalomtörténész, aki Móriczról írott köteteivel (*Móricz Zsigmond utolsó szerelme*, 2007; *Ködösítés nélkül*, 2008; *Móricz Zsigmond művei a filmvásznon*, 2011) vált igazán ismertté (és jegyzetté) a hazai irodalomtudományban, most Balázs Béla életének utolsó négy évéről publikált jelentékeny eredményeket felmutató munkát. Témaválasztása nem véletlen, hiszen korábbi filmes tematikájú tanulmányiban (*A játékfilm műnemeinek és műfajainak rendszere*, 1987; *...tavaly Marienbadban...: Egy filmútok nyomában*, 2000) már meggyőzte olvasóját arról, hogy a mozgókép és az irodalom világában egyaránt otthonos. Balázs Béla oeuvre-je egyszerre kínálja mind a film, mind a szó művészetének vizsgálati lehetőségeit. Hamar Péter, amikor a Szovjetunióból 1945 június 10-én katonai repülőgépen hazatért Balázs nyomába ered, a szerteágazó tevékenységet kifejtő hazatértet mint költőt, dráma- és regényíró, filmest, s mint az alakuló politikai-kulturális élet szereplőjét vizsgálja. Sőt talán kimondható: leginkább az érdeklő, hogyan lett a századelő elismert költőjéből, Bartók librettistájából, *A Holnap* antológia lírikusából 1919 után hithű kommunista. S ha már az lett: miképpen lehetséges, hogy ez a sokoldalú és nagy műveltségű férfiú nem vette észre (vagy nem akarta észrevenni), amint a hatásos

eszméből táplálkozó eltorzult gyakorlati politika koholt perekben kivégzett áldozatok ezreinek holttestével szegélyezi útját. És ami még érthetetlenebb: Balázs Bélában sosem támad fel a kétely sem a Szovjetunióban, sem Magyarországon (legalábbis műveiben) azzal kapcsolatban, amit szolgál? Ezekre a kérdésekre nemcsak Hamar keresi a választ: a szakirodalomban többen tették ugyanezt, anélkül, hogy valaki meg tudta volna fejteni a rejtélyt.

Az efféle könyvek szerzői többnyire elfogultak az általuk választott személy-

lyel kapcsolatban. E megállapítás Hamar Péterre nem jellemző: ő elfogulatlanul értékeli Balázst. Nem mentegeti emberi-alkotói hibáit, jellemgyengeségeinek kiáltó ellentmondásait, érvényesülni akarásának riasztó képleteit. Sőt, mintha maximálisan törekedne arra, hogy leleplezze a Balázs Béla-jelenség valamennyi paradoxonát, fölmutassa a sokarcú tehetségnek a politikai megfelelni vágyás közepette szétforgácsolódo szilánkjait és láttassa egy kezdetben nagyra törő, magát zseninek képzelő, később a kommunizmus hithű propagátorává vált (züllött?) alkotó irodalmi elsőkélyesedésének viszolyogtató útját.

A könyv a „hivatásos” olvasót éppúgy leköti, mint a „hétköznapi” befogadót. A szerző célja talán éppen az volt, hogy ne csak a szűk szakma, hanem egy reménybeli tágabb érdeklődő kör tagjai számára is élményt és tanulságokat nyújtson. E kettősségből fakad a *Karöltve a kísértettel* átmeneti műfajúsága. A szöveg ugyanis is a tudományos monográfia filológiai pontosságra törekvését és az igényes ismeretterjesztés olvasmányosságát, néhol az aprólékos műelemzést s a (szinte) oknyomozó publicisztika izgalmát együtt kínálja. Hamar az irodalom- és filmtörténész biztonságával adagolja a (fogyasztható mennyiségű) lábjegyzeteket, a legfontosabb források így mindenki számára elérhetővé válnak. Ugyanakkor vannak olyan részek, amelyeknek kijelentéseit (például Korvin Ottó illetve Lukács György rémtettei, a Szandomirszkijt feljelentő Illés Béla s az áruló Ocskay története, stb.) célszerű lett volna hivatkozásokkal meg támogatni. (Hamar Balázs pálfordulását, világnézeti „vakságát”, illetve a szovjet viszonyokat idillizáló gondolatait néhol ironikus-szarkasztikus megjegyzésekkel kíséri...)

Hamar Péter munkáját 12 fejezetre osztotta: ezek Balázs Béla költői, prózaírói és mozgókép-elméleti törekvéseit, drámaszerzői tevékenységét, filmin-tézeti ténykedését, s a magyar film 1945 utáni feltámadása körüli szorgoskodását taglalják. A bevezető egység, az *Egy életút, két változatban* egyfajta mesei keretbe helyezi alakját és eszmei útját (itt magyarázódik a kötet címe is). E kilenc oldal voltaképpen (előre vetett) összegzése mindannak, ami a következő százhatven lapon nyer majd részletesebb kifejtést. Valamennyi fejezet konklúziója az, hogy az 1945–1949 közötti évek a rendkívüli önérvényesítő képességgel rendelkező, ugyanakkor hiú és sértődékeny, folytonosan sikert áhítózó, becsvágyó, mániákusan sokat dolgozó, s emiatt számos területen gyöngye teljesítményt nyújtó, vélt és valós sérelmekről szenvedő, állandó hadakozásra berendezkedő író elértéktelenedéseként értelmezhetők csupán. Balázs „művészi mélyrepülésének magyarázatát döntően abban kereshetjük, hogy útját a kommunizmussal karöltve járta” – hangzik Hamar Péter tömör ítélete. (S ha az olvasó úgy véli, hogy Hamar az utókor kutatójaként túl szigorú ítéletet mond „hőse” felett, akkor érdemes elővennie például *Az én utam* kötet verseit. Elővenni és elborzadni. A mai érdeklődő hihetetlennek véli, hogy *A Holnap* antológia, s a Nyugat költője ilyen zöngeményeket (*Szétlánggrád, Lányok, lányok énekelnek, Leningrádi balladák, Hű csillagod, hordjam a fényedet, Honfoglalás, Hazulról hazáig*), a fűzfapoézis efféle rémesen giccses szólamait képes kiadni és terjeszteni anélkül, hogy érzékelné teljesítménye minősíthetlenségét.) Ez annak fényében felfoghatatlan, hogy Balázs említett naplójában – hajdan – ol-

dalakon át milyen aprólékosan elemezte saját művészi habitusát. Igaz, gyakran írt a Lukács Györggyel szembeni kisebbségi érzéséről, s olykor alkotói teljesítményét is képes volt önkritikusan szemlélni, azonban tehetségéről mélyen meg volt győződve...) De nem jobb a helyzet a Karcsi-regények esetében sem: a Hamar Péter által bemutatott idézetek Balázst legalább olyan rossz epikusnak érzékeltetik, mint amilyen halovány lírikus lett belőle az emigráció éveiben. A *Karöltve a kísértettel* azt bizonyítja, hogy Balázs Béla mint szépirodalom nem a Budapestre történő visszaérkezést követően semmisült meg. A folyamat sokkal korábban kezdődött, valahol a Korvin Ottó-vers (*Legenda későül*), a *Tábortűz mellett, vörös őrségen*, illetve az *Egy Sztálin arképre* című alkotások idején.

A könyv legkimunkáltabb fejezetei (*A némafilmtől a némafilmig vezető út, Az eltűnt intézet nyomában, Füstbe ment tervek*) Balázs Bélát mint a filmtudomány jelentős (bár a némafilm feltámadását prognosztizáló elképzelései miatt elavultnak nevezhető) képviselőjét láttatják. (A kötet egyetértőleg említi azokat a vélekedéseket, amelyek szerint a híres *Valahol Európában* című film forgatókönyvét – a közvélekedéssel ellentétben – nem Balázs Béla írta; a tipikusan Radványi Géza-mű létrejöttében ő legfeljebb „tanácsadói” szerepet játszhatott...)

A kiadvány (számomra) legizgalmasabb oldalai a *Drámaírói mélypont vagy allegorikus gyónás (Czinka Panna balladája)* című részben találhatók. Itt érvényesül leginkább Hamar Péter oknyomozó lendülete (aki már a *...tavaly Marienbadban* című Alain Resnais-film értelmezésekor is bizonyította, hogy kedvvel és jelentős erudícióval szegődik a

művészi titkok nyomába, miként tette ezt Móricz-könyvei esetében is...). Balázs négyfelvonásos, Kodály Zoltán kísérőzenéjével 1948. március 15-én bemutatott alkotását Lenkei Júlia 1980-ban „késői remekműnek” nevezte; Hamar az éber filológus, valamint az érzékeny esztéta módszereivel közeledik a műhöz, hogy meglássa, igaza van-e az irodalomtörténésznek. Eszme-futtatásainak feltételezése az, hogy ebben a darabban az író tétova kísérletet tett „a kimondhatatlan kimondására”. Azaz megkockáztatja a kérdést: saját személyes életútja nyomán voltaképpen „a főhős álarca mögött a valóságos Balázs Béla arca sejlik föl?”

Hamar Péter munkája meggyőzi olvasóját arról, hogy a kommunizmus kiszolgálójává vált Balázsnak az emigrációban, illetve 1945 után keletkezett szépirodalmi próbálkozásai többségükben fércművek. (Az 1946-ban megjelent *Álmodó ifjúság* című regény kivétel: a korábbi kritikákkal egybehangzóan Hamar is értékesnek tartja ezt a sajátos *memoárt*...) A *Karöltve a kísértettel* kedvet ébreszt ahhoz, hogy az érdeklődő elővegye a két kötetes naplót (Balázs Béla: *Napló, 1914–1922*, I–II., Magvető, Budapest, 1982). Azt végigolvasva a befogadó képet kap a formátlanul formálódó, zsenitudattól szenvedő, olykor saját kommunistaságát („Micsoda leltárt tudnék csinálni magamról? A kommunizmus legmélyebb metafizikája szívemben – nem az, ami szociológia és politika benne: az etika és a lélek felszabadulása”) is vizslató, nőügyeit alapos lélektani megokolásokkal szentesítő, az írói alkotás titkait kereső, a történelem alakulásában a szellem embereként tévelygő, önmagát „vándornak, idegennek, európeér zsidónak” nevező alak világról. (Feltűnő azonban, hogy az

1918. október 29. és 1919. december 4. közötti időszak hiányzik a kiadványból. Nem tudjuk, hogy ez idő tájt Balázs egyáltalán nem vetett papírra semmit, vagy ha igen, akkor ez a bő egy év feljegyzései miatt nem jelentek meg.) A *Napló* színvonalas irodalmi szöveg: szerzőjét igazi írónak mutatja, aki – miközben például érzékeny feljegyzésekben beszél Adyról, Mannheim Károlyról, Ritoók Emmáról, Fülep Lajosról, Jászi Oszkáról, Bartók Béláról, Lukács Györgyről, Lesznai Annáról, Kodály Zoltánról, Hajós Editről, Hamvassy Annáról – számtalan kortörténeti-művészeti adalékkal szolgál az általa megélt esztendőkkel kapcsolatban. Hamar megjegyzi, hogy az emigrációs évek feltárása korántsem teljes: számos

probléma vár még megoldásra, már csak azért is, mert „Balázs munkái jórészt németül, később többnyire oroszul jelentek meg, és sokat közülük máig nem fordítottak le magyarra, a kor idegen nyelvű kiadványaihoz, sajtójához pedig körülményes úton és korlátozottan lehet hozzáférni...”

Van még tehát jócskán feltárni való ebben a heterogén életműben; ezen az úton Hamar Péteré figyelemre méltó munka, amely bőven adhat impulzusokat a további kutatásoknak és újabb kutatóknak.

HAMAR PÉTER: *Karöltve a kísértettel. Balázs Béla utolsó évei.* Budapest, 2017. Írott Szó Alapítvány, 186 p.

KARÁDI ZSOLT

Visszidensek

Lélemben sohasem szakadtak el a szülőhazától – Tizenkét életút-interjú

„Sok urunk nem volt rest, se kába birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.”

(József Attila)

Meglepő című könyvet tartunk a kezünkben. A disszidensek ellentétpárjaként – Gyuricza Gábor leleményeként – megalkotott szavunkat egy örvendetes jelenség ötlete – az óhazába visszatérők/hazatelepülők fogalmi meghatározása – szülte.

József Attila *Hazánk* című szonettciklusából kiragadott sorokat választottuk a *Visszidensek* című kötetéről szóló méltatásunk keretjelégéjéent. Nemzetünk történelme folyamán a „birtokát óvni

ellenünk” költői igazság sokféle módon – a Rákóczi-szabadságharc, az 1848/49-és forradalom és szabadságharc bukása miatti, továbbá a trianoni békediktátum után, az elvesztett területekről való menekülés, a kommunista diktatúra, az elbukott 1956-os forradalom után várható terror előli menekülés, valamint a gazdasági nyomor elől menekülő, az egyéni boldogulást, jobb létet kereső/remélő szándék – megnyilvánuló kényszere adott vándorbotot ezrek, tízezrek, százezrek kezébe. Számkivetettek, emigránsok, kivándorlók, disszidensek... lett a nevük, sodródtak szét a földkerekség számos országába, zömüket beolvasztotta a világ kohója. Zömüket, de nem mindenkit!

Ez utóbbira nyújt szemléletes példázatot Gyuricza Péter kötete, amely az *oral history* kínálta keretben, tizenkét életinterjúban kívánja jelezni, hogy a messzi idegenben is van mód, lehetőség és szervezetei keret arra, hogy őrizzék, ápolják nemzeti identitásukat, sőt, mi több, arra is van lehetőség és példa, hogy véglegesen haza térjenek, szerepet, cselekvő részt vállaljanak a szabaddá vált haza gazdasági, szellemi építésében.

„E kötetben olyanok vallanak életükről, hányódásukról, sikereikről, akik végül is hazajöttek, és itthon adják át, amit a nagyvilágban tanultak, tapasztaltak” – olvashatjuk Vizi E. Szilveszter, a Magyarország Barátai Alapítvány elnöke szavait a kötet elé írott ajánló sorokban. A tizenkét életinterjú idő- és térbeli szóródása igen változatos. Négyen az óhazában születtek, nyolcan pedig külföldön, másod- vagy harmadik nemzedékként maradtak meg magyarnak. Közös vonásuk, hogy léleklében sose szakadtak el a szülőhazától, melynek varázsát áthagyományozták a befogadó hazában

született gyermekeiknek, unokáiknak. A szétszóródás indítékai/kényszere sokféle okra vezethető vissza. A személyes sorsok eredőjét/fájdalmát idővel felülírta a szülőföld varázsos emléke, szeretete. E kötődés nyilván személyfüggő, más-más intenzitású érzésként élt bennük. Mindenekelőtt a családi kör melegében: „mi egy magyar buborékban éltünk?”. Emellett adottak voltak a közösségi kötődések: egyházközségek, magyar otthonok/házak/klubok/körök, a nemzeti alapon létrejött szervezetek, a cserkészlet tovább élő intézménye, a Burg Kastl-i magyar gimnázium, a hétvégi iskolák... Ezek együtt és külön-külön alakították ki, őrizték évtizedek múltán is azt a viszonyulást, miszerint éljenek bárhol is a világban, számukra a haza mindenkor/mindenhol Magyarország volt. Adott volt egy, a lélek, a tudat mélyrétegeiben tovább élő kultúra, amely a néptáncban, a népdalban és –zenében, a szülőföld emlékéhez kötődő szokásokban, hagyományokban élt tovább, léleklében szötte/fonta az óhazához, az anyanyelvhez kötődő szálakat. Az interjúalanyok közös vonásaként említhetjük a megmaradást, a fennmaradást szolgáló, biztosító szorgalmat, munkaerkölcsöt, a tanulási vágyat, azt az íratlan belső parancsot: ne hozzanak szégyent a magyar névre. Ez termelte ki bennük azt a missziós tudatot, amely cselekvéseik mozgató rugója lett: hittel és elkötelezetten ápolni és szolgálni az óhazához kötődés érzelmi és tudati erősítését, az anyaország és a befogató ország közötti jó kapcsolatok kiépítését; ébren tartani azt a szándékot és elhatározást, hogy „az adott lehetőségekhez képest a haza érdekét kell szolgálni”, azt, ami „hazámnak hasznos”, azt a viszonyulást, miszerint „a történelmet nem

kívülről kell szemlélni, hanem részt kell venni benne”. Ezek együtt vezetnek arra a következtetésre, amelyet az előszó írója oly tömören fogalmazott meg: „sokat adtunk a világnak, a világörökségnek.”

A hazatérők cselekvési motivációjában – a hazatérés szándékán túlmenően – ez a gondolat oly módon módosult, hogy a világban megszerzett tudásból, tapasztalatból adjunk valamit, a lehető legtöbbet, ami tőlünk telik, a hazának, amely édesanyánk ölelő karjaihoz hasonlóan visszavár és visszafogad bennünket. És jöttek, cselekvő akarattal. „Nem azért jöttem haza, hogy azonnal eltemessenek, nekem még elintéznivalóm van” – olvashatjuk az 1932-ben született, pár évvel ezelőtt Kanadából hazatért Miska János szavait, aki budai otthonában teremtette meg a kanadai magyar írásbeliség/irodalom múzeumát. És e kötet minden szereplője, interjúalánya oda tette/teszi a maga obulusát a visszanyert haza szellemi/anyagi építésének szolgálatára. Brum Alejandra – „az uruguayi büszke lány” – bekapcsolódott a Petőfi Sándor program tevékenységébe. Diego-Fedor Alice Venezuelából tért haza, s a hagyományőrző keresztény nemzeti gondolkodás szellemében támogatja a munkácsi Szent István Líceumot, a gyimesfelsőlaki Szent Erzsébet Líceumot, a muzslyai Emmausz Kollégiumot, a rimaszombati Tompa Mihály Református Kollégiumot. A Hollandiában született Frido Diepeveen a cigányzenébe beleszeretve talált vissza nagyszülei elhagyott hazájába, ismerte fel, hogy „Magyarországon van saját identitás, a magyar büszke arra, hogy magyar, és meg akarja őrizni ezt a kultúrát”. Gyuricza Gábor a braziliai Sao Paulóban született, akit „az ősök tisztelete, vagy valami más, meg-

foghatatlan erő hívott haza”, aki úgy érezte, hogy „mások életét is jobbá tehetem”. Különös sors a Habsburg Györgyé – az utolsó magyar király unokája –, hisz ő nem nevezhető sem emigránsnak, sem disszidensnek. Mégis a hazatérők közé számítható, aki úgy érzi, azok közé, akik a kommunista hatalom megdöntése után közéleti szerepvállalásával a nemzet szolgálatába szegődtek. Jókay Kinga Chicagóban született is úgy érzi, hogy hazaköltözésével „megtaláltam a helyem”. Kraft Péter Buenos Aires-ben született. Szülei azzal a szándékkal hagyták el Magyarországot a negyvenes években, hogy „abban a pillanatban, ahogy az orosz csapatok elhagyják Magyarországot, visszamegyünk, és segítünk az ország újjáépítésében”. Hazajött, és az első Orbán-kormány idejében turisztikai helyettes államtitkárként segítette a kibontakozást, perui nagykövetségként szolgálta a nemzetközi kapcsolatok építését. Papp Keve bárhol élt a világon, mindenhol magyar volt, mindenkor Magyarországot vallotta hazájának. Úgy gondolja, hogy „Magyarországnak ma az egyik legnagyobb értéke a külföldi magyarság”, azok, akik „arra várnak, hogy megszólítsák őket”. Stipsicz Károly Bécsben született, magát közép-európai magyarnak vallja. 1989 után a magyarországi médiában tevékenykedett, segítette a cenzúrától megszabadult tömegkommunikáció, jelesül a televízió színesebbé, vonzóbbá tételét. Szapáry György gimnazista diákként hagyta el Magyarországot, 1956-ban, 1990-ben neves pénzügyi szakemberként tért vissza, s lett a Magyar Nemzeti Bank alelnöke, a kormány gazdasági tanácsadója, a Corvinus Egyetem címzetes tanára, Magyarország washingtoni nagykövete. Szekeres Szabolcs erdélyi származású

család tagja, amely 1948-ban vándorolt ki Argentínába. 1993-ban költözött haza. Az Állami Vagyonkezelő Rt. első embere lett, majd külszolgálatot vállalt. Hazajönni, visszatérni a szülőföldre nagy öröm volt számára. „Nagyon jó érzés, hogy az ember nem idegenek között él.”

Egy-egy kiragadott gondolattal, mondatokkal szeretnénk volna érzékeltetni a történelem sodrásában helytálló példaéletek eseménysorát, melyek közös nevezője: a Magyarországhoz, a magyarsághoz való ragaszkodás. Közös volt bennük az éveken, évtizedeken keresztül ébren tartott óhaj, vágy: „én a mai magyar világ része akarok lenni”. Vállalták még azon az áron is, hogy az őket befogadó ország, a nyugati világ kényelmesebb életet jelentett volna számukra. Sorsukban, életútjukban, gondolkodásukban és törekvéseikben „megelevenedik előttünk a huszadik századi magyar történelem”.

József Attila mintha az ő nevükben szólalna meg. Az írásunk zárótételeként idézett sorokban megfogalmazott kérés immár valóra vált üzenetét: a Haza visszafogadja mindazokat, akiket a történelem kegyetlen széljárása elsodort szülőföldjükéről. Ők – a kötetben megszólaltatott tizenketten – hűséges fiaként tértek haza, hogy a maguk tudásával és tapasztalatával szolgálják nemzetüket.

A kötetet családi fotóalbumokból kiragadott képek teszik színesebbé, mondhatnánk emberközelibbé.

Mégis magyarnak, számkivetve,
lelkem sikongva megriad –
édes Hazám, fogadj szívedbe,
hadd legyek hűséges fiad!

GYURICZA PÉTER: *Visszidensek*. Budapest, 2018. Magyarországi Barátai Alapítvány, 223 p.

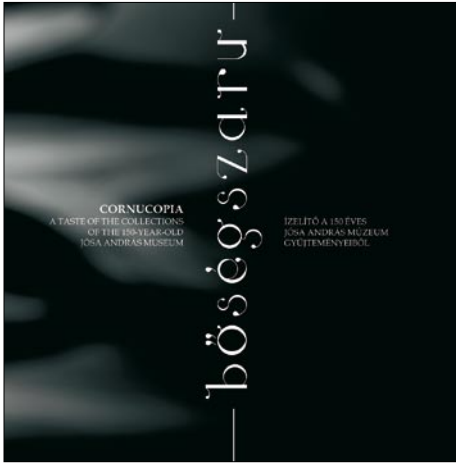
MÁRIÁS JÓZSEF

Bőségszaru

A Jósa András Múzeum 150 műtárgyát bemutató album

A Tiszántúli Patinás Intézménye, a nyíregyházi Jósa András Múzeum 2018 végén ünnepelte alapításának 150. évfordulóját. A hazai intézmények sorában előkelő kort és komoly rangot jelentő évfordulót a múzeum kiállítások és más szakmai rendezvények sorozatával, valamint több kiadvánnyal tette és teszi emlékezetessé. Ez utóbbiak reprezentánsa az Istvánovits Eszter–L. Nagy Márta–Ratkó Lujza által szerkesztett, Balázs Attila fotóival illusztrált, 150 műtárgyat bemutató album.

A *frappáns* cím, a *Bőségszaru* önmagában kifejezi a változatos tartalmat és a múzeum műtárgy kollekcióinak gazdagságát. Bár a keret és a forma – az intézmény korának, éveinek megfelelő számú műtárgy képpel és szöveggel való bemutatása az intézmény szakemberei által – bevett gyakorlat az ünneplő, önmaguk reprezentációjára vállalkozó közgyűjtemények históriájában, a módszer ebben az esetben is gazdagabb és összetettebb tartalmat körvonalaz a képek és rövid (magyar és angol) tárgy-

leírások együttesénél. Az egymás mellé/után rendezett tárgyak kollektója a múzeum szakmai értékét és jelentőségét reprezentálja, az intézmény örökségi és tudományos építőköveit vonultatja fel. Gazdagságuk jelenti egy közgyűjtemény valódi rangját, a hozzájuk kapcsolódó információk pedig az őket körülvevő szakmai és intézményi történések, egyebek mellett az egymást váltó szakemberek generációinak – időről időre változó körülmények és elvárások által befolyásolt – munkáját és eredményeit körvonalazzák. Mivel a közreadott műtárgy sorozat a múzeum történetének időrendjéhez igazodik, a gyűjtemények gyarapodásának folyamatát is érzékeltetni kívánja, mint ha évente az adott, kiemelten fontos műtárgy kíváncskozott volna aktuálisan az intézmény „aranykönyvébe”. Más kérdés, hogy az első tárgy gyűjtésének/megszerzésének éve – ez Szabolcs vármegye fejező pallosa – 1895, vagyis a másfélszáz tárgy majd emberöltővel kevesebb esztendő telt el, és dolgok természetéből szinte törvényszerűen következik az is, hogy a tárgyak sorszáma és múzeumba kerülésük ideje csak lazán illeszkedik. Bár a válogatás szempontja a könyvben nem

fogalmazódott meg, a tárgyak együttese alapvetően mai elvárásokat tükröz. Átjön a szerkesztői szándék, hogy minden gyűjtemény képviselve legyen a kötetben, jóllehet evidens, hogy a bemutatott tárgyi anyagban különböző kvalitású tárgyak szerepelnek, amelyek szakmai értéke az adott gyűjtemény egészében, valamint a képviselt korszak és a téma tárgyi örökségének tágabb horizontján mutatkozik meg. Feltételezhető az anyag alapján az a szerkesztői szándék is, hogy a könyvben kevésbé ismert műtárgyak nyerjenek nyilvánosságot.

Szétfeszítené egy könyvismertetés kereteit a gazdag tárgyi anyag részletező bemutatása, ezért főként annak kapcsolódásaira, összefüggéseire utalok. Egyaránt szerepelnek a könyvben (a mai tudásunk szerint) egyedinek tartható műtárgyak, az elmúlt századok regionális történetének specifikus tárgyi emlékei, valamint a változó tempóban alakuló „hagyományos kultúra” – a paraszti tradíció mellett más társadalmi csoportoké is – tárgyi világának lokális változatai. Különösen gazdag és változatos a régészeti anyag, ami nem kis részben a megye (vármegyék) földrajzi helyzetéből fakad: a Tisza és mellékfolyóinak mente, de jószerevel az egész térség a különféle népcsoportok gyűjtőmedre volt az őskortól a középkorig, és azt követően is. Ahogyan a Kárpát-medence más tájain is, a 19. század második felének nagy tájálakító munkái – főként a Tisza szabályozása, a töltések, vele az utak és a vasutak építése, a természettől megszerzett területek mezőgazdasági művelése – lendítette fel a régészeti gyűjtéseket és ásatásokat, ami meghajtója volt a múzeum jogelődje, az 1868. december 1-jén Nagykállóban (!) megalakult Szabolcs

Megyei Régészeti Egylet létrejötte is. A rézkor emlékeitől a bronzkor emberének zavarba ejtően gazdag tárgyi világáig, a korai népvándorlás csoportjain át a középkorig itt élt csoportok örökségéből számos jellegadó tárgy szerepel a válogatásban, amelyek a Jósa András Múzeumnak nemzetközi ismertséget biztosítanak. A magyar honfoglalás kora leleteinek motívumai – pl. Geszteréd, Ibrány, Rákamaz – pedig az elmúlt évszázad során nemcsak a nemzeti jelképtár részévé váltak, hanem a régió vizuális világát is megtermékenyítették.

Másfajta jelentőséggel bír a regionális és a lokális történelem tárgyi öröksége, ami a hivatalos írásbeliség, az iparművészet és a művelődéstörténet históriájával fonódik egybe, és aminek kapcsán erőteljesen felmerül a tárgykészítők és tárgyhasználók viszonyának muzeológiai dilemmája. Ebbe a körbe tartozik egészében a vármegye adminisztrációjának, s egész hivatalos működésének (a múzeumban) őrzött anyaga, ami jórészt az állami rendezés mentén szerveződött, de helyi formákban. (A levéltárak és a múzeumok között máshol is többször cserélt gazdát az ilyen jellegű anyag.) Gazdag és nagy értékű darabok jelenítik meg a történeti viseleteket és azok kiegészítőit, a világi és egyházi ünnepek közösségi és privát szférájának emlékeit, nem ritkán a város és a vármegyék ismert személyiségeinek örökségeként. Jelentős együttessé állítható össze a heraldika, és numizmatika, a zászlótörténet és számos más történeti segédtudomány emlékanyaga, nem utolsósorban térség hadtörténetéhez, a hadászat és a háborúk protokolljához és mindennapjai kötődő, többnyire regionális emlékek. Történelmi események és jeles családok emlékét idézi meg egy-egy tárgy, de ebbe a körbe

vonható a különféle céhek működésének tárgyi öröksége is: 1872, az ipartestületek létrejötte után a szerencsésebb példányaik közgyűjteménybe jutottak. Az utóbbiak világát egy-egy önálló tárgy is megeleveníti, történeti-társadalmi kontextusokra is utalva: pl. egy mézeskalács ütőfa, ami a 20. század első felében még híres nyíregyházi mézeskalácsos ipar emléke. Más bokrba rendeződnek a város művelődéstörténetének, művészet- és irodalomtörténetének személyiségeihez kötődő tárgyak: Benczúr Gyula, Jósa András, Krúdy Gyula, Sipkay Barna, Váci Mihály vagy Vietórisz József attól függetlenül elidegeníthetetlen részesei Nyíregyháza múltjának, hogy tehetségük, jó sorsuk, akár a megváltozó politikai viszonyok okán milyen messze jutott/juthatott el hírük, ismertségük. A múzeum egyik letéteményese az emlékezetüknek, amit egy-egy apró, személyes tárgyuk éppen úgy megidézhet, mint a komoly műveik.

Tematikájában változatos a kötet néprajzi anyaga, ami főként a történeti táj hagyományos kiélésének emlékeit mutatja be, de érzékelteti a lassú paraszti polgárosodás és modernizáció tárgyi vetületének jellemzőit is (pl. bútorok, viselet). Érdemes utalni arra, hogy a hazai régészet említett első virágkorának időszakában még csak kevesekben fogalmazódott meg az „ősinek” és „öröknek” gondolt paraszti műveltség átalakulása és tárgyi világának gyűjteményekbe mentése. Sajnálatosan nem derül ki a kötet olvasója számára, hogy a múzeum néprajzi gyűjteménye vidéki viszonylatban már igen korán, az 1910-es évek végén megalapozódott, s nem találkozhat az alapító (az intézmény egészét tekintve is roppant jelentős) Kiss Lajos (1881–1965), az öt

segítő paszabi tanító Turi Sándor (1891–1959), Nyárády Mihály (1889–1980) vagy Erdész Sándor (1929–2006) nevével sem, hogy a mai utódjaikat ne is említsük! Hasonlóan hiányolom persze a többi kollekció legjelentősebb gyarapítóinak nevét is. Megérttem, hogy egymást váltó generációik megidézését a kötet jellege nem engedte meg, de pótolt volna ebből a hiányból, ha legalább a tárgyak leírásában szerepel a gyűjtő/ásató neve. Azért hiányolom mindezt, mert a múzeumi szakemberek eredményessége nem csupán a megszerzett tárgyak számában mérhető, hanem gyakran jellegadó a szerepük a gyűjtés és a kutatás iránya, az anyag kontextualizálása és értelmezésének komplex egészében. Közülük számosan éppen olyan ismert és elismert személyiségek voltak Nyíregyháza és a vármegye (megye) társadalmának, mint a hozzájuk kapcsolódó tárgyakkal a könyvben megidézett hírességek.

Messzemenően dicsérnem kell a Jósa András múzeum reprezentatív ünnepi kiadványát, s tisztelegnem a munka szervezői, szerkesztői és jelentős munkatársi gárdája előtt. A könyv méltó a 150 évhez, s bizonyos vagyok abban, hogy az ünnepi esztendőben más kiadványok egészítik majd ki a jelen munka információs bázisát. A témában némileg járatosként, aki ismeri egy-egy ilyen munka létrehozásának a nehézségeit is, mégis meg kell fogalmaznom néhány kritikai megjegyzést. (Azzal együtt, hogy az ismertett mű egy nagyobb ünnepi kiadványcsomag része csupán.) Sajnálom, hogy a könyv nem azon ünnepi kötetek hagyományát követte, amelyek az intézmény és

a gyűjtemények fejlődésének rövid történetével, a változó múzeumi funkciók, hatókörök és gyűjtőkörök áttekintésével, a legfontosabb múzeumi emberek felvilágosításával egészítették ki a reprezentáns tárgyi anyaguk bemutatását. Bizonyára nem mindenki tudja például, hogy Nyíregyháza arculatának ma egyik jellegadó intézménye csak 1899-ben költözött Nyíregyházára, és csak Jósa András halála (1918) után kapta a jelenlegi nevét. Talán segítette volna a tájékozódást, hogy a gyűjtemények közül több csak az 1950-es években jött létre, s értelemszerűen mást és másképp reprezentál, mint a törzsanyag. Jó lett volna röviden olvasni arról, miként alakult az intézmény státusa a vármegyei múzeum, megyei múzeum, (megyei hatókörű) városi múzeum funkciójával. Mindez messzemenően összefüggött a hazai múzeumügy változásaival, annak kapcsán a gyarapítás változó lehetőségeivel és szándékaival, s ezt a folyamatot nem kis részben a másfél száz év alatt változó kultúrpolitika befolyásolta. Nagyban segítette volna az olvasó tájékozódását egy tartalmi-tematikai mutató, mivel a könyv haladási rendje a gyűjteményileg összetartozó tárgyakat nem gyűjti bokorba. Nem folytatom, mert nem a reprezentatív kötet szakmai kritikája a szándékom, de az értelmezés és a hasznosítás kapcsán nem hallgathattam el a fenti észrevételeimet.

Bőségszaru. Ízelítő a 150 éves Jósa András Múzeum gyűjteményeiből. Nyíregyháza, 2018. Jósa András Múzeum, 317 p. (A Jósa András Múzeum Kiadványai, 75.)

VIGA GYULA

Családtörténet és kitekintés

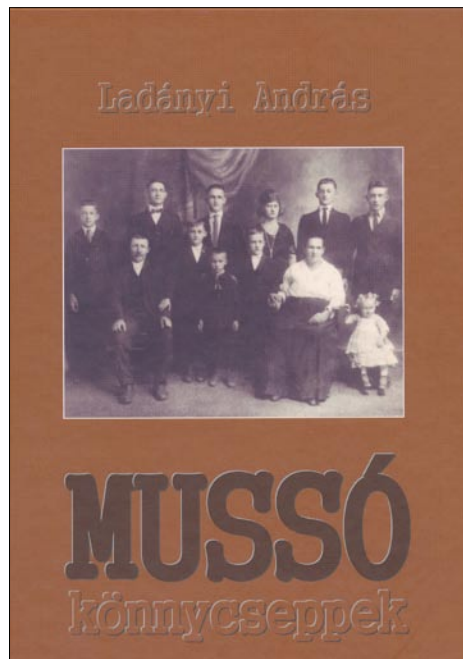
Ladányi András új könyveiről

Ladányi Andrásnak két új könyve jelent meg az utóbbi hónapokban. Mindkettő – a szerző által évtizedek óta eredményesen gyakorolt műfaj – szociográfia, s bizonyos mértékig mindkettő kitekintés hazánk jelenlegi határain túlra.

MUSSÓ KÖNNYCSEPPEK

A Galíciából származó ruszin család életéről – az eredettől napjainkig – számolnak be a könyvben található interjúk megszólalói, ma élő családtagok. Ám nemcsak személyes sorsukba, hanem a rusz népnév ernyője alatt élő nemzetiség történelmébe is bepillantást engednek. A Mussó ősök vándorlásairól, a család világszerte elszármazott tagjairól éppen úgy értesülhet az olvasó, mint a hazánkban, elsősorban Nyíregyházán és környékén élőkről.

A könyv kiadója a szintén családtag Ladányi Miklós vállalkozó, és az ugyancsak Mussó leszármazott, Amerikában élő Bertha József görögkatolikus pap szeretetteljes bevezető gondolatai után három fejezetre bontva elevenedik meg a Mussó-történelem. Az első fejezet a család egy részének Amerikai kivándorlásáról és a ma ott élők helyzetéről szó. Rögtön az elején Bertha József atya osztja meg mindazt, amit a Mussókról felmenőitől hallott, vagy anyakönyvekből, irattárakból kikutatott. Küzdelmes sors jutott a Mussóknak, akiknek őse még kocsikenőcsöt árusított s Galíciából indulva az orosz cári portáig akadtak „ügyfelei”. Érdekes létviszonyítási történet az Amerikában munkára talált családtag és rokonsága hazajövele, majd részbeni visszautazása. Mindez a kor gazdasági

és egyéb életkörülményeiről is képet ad; s persze, főleg a Mussó család leszármazottainak példát mutató ős kitartó helyzetfelismeréséről.

Az iratokban és fényképekben gazdag dokumentumokat kínáló második fejezetből a Mussó család nyíregyházi élete domborodik ki. E rész érdekességét biztosítja, ahogy a családtagok egyenként emlékeznek elődeik sorsára, majd a saját munkás-szorgalmas éveire. Mindegyik arc mögött a megélt évtizedek emlék- és gondolatsora rejtőzik, s ezeket sikerül a szerzőnek kérdezőtechnikája segítségével napfényre hoznia. Ezáltal bepillanthatunk hétköznapjaikba, ünnepeikbe, a létük során előfordult fontosabb a történésekbe. Ifjú Mussó László önkormányzati képviselő bemutatja Kistelekiszőlőt

és környékét; a vele készült interjú illusztrációja Váci András rézkarca Váci Mihály eredeti szülőházáról.

A Két határon át a Mussó-ősök szülőföldjére című zárófejezetben tulajdonképpen egy rendkívüli rokonlátogatás leírásával, s azon túl a még ma is ott élő Mussók megszólalásával szembesülünk. A családtörténet hosszabb szakaszára visszanyúlnak a 97 esztendő s Musial Stanislavné emlékei. A fa épületekről, iskoláról, templomokról készült fényképek vizuális hangulatot teremtenek. A görög-katolikus vallását gyakorló, a ruszin népi hagyományokat élénken ápoló (elismert népdalénekes is van közöttük), nagyon szorgalmas-élelmes család bár küzdelmes, de rokonszenves életével megismerkedni nem tartozik a felesleges időtöltések közé. Ugyanis minden értéket feltáró műtől épül az ember lelke-szelleme.

KILENC NAP KÁRPÁTALJÁN

Személyes hangvételő útirajzában elsősorban a Kárpátalján élő magyarok kultúrájának közművelődési részét kutatja a szerző, aki „a magyar hon megszületését és egy nemzet összetartozását jelképező Verecke szorosától Munkácson át egészen Ungvárig mutatja be Kárpátalját. Sok, főleg magyar lakta településen járt, hogy lássa és láttassa az ott élő magyarok életét, helyzetét, körülményeit, vagyis mindazt, ami a szülőföldhöz köti őket ezekben az oly nehéz időkben is.” Az idézet Őry Lászlótól, a könyvet kiadó Kárpátok Művészeti és Kulturális Egyesület elnökétől származik. A későbbiekben azt is megállapítja a könyv kéziratának olvasása után írott előszavában, hogy mennyire fontos az elszakított ország részen élő magyarok megtartó erejének lelki és anyagi támogatása. Ezeket a gondolatait – többek között

– így fogalmazza meg: „Fontos a kárpátaljai egyházak támogatása, hogy virágozzanak a hitüket megélt közösségek, fontos a vállalkozások támogatása, hogy szülőföldjükön maradhassanak és ott vállalkozhassanak a kárpátaljai magyar vállalkozók, fontos az oktatás anyaországi támogatása, hogy anyanyelvükön, és magas színvonalon tanulhassanak a kárpátaljai fiatalok, és fontos a hazai kulturális mecenatúra Kárpátalján, mert a kultúrának nemzetmegtartó ereje van, és ami fontos a soknemzetiségű (ukrán, ruszin, hucul, román, orosz, magyar) Kárpátalján, hogy hidakat teremtsen nemzetek között. Kifejezetten örülök, hogy az interjúalanyok ma már érzik és tudják is maguk mögött Magyarországot, és a magyar kormány támogató nemzetpolitikáját. A könyv az összetartozást jelképezi már a borítóképével is. Ez a legfontosabb, amit mondhat napjainkban egy ilyen könyv kárpátaljai magyarjainkról, akik jövőjüket is erős hittel az Úristen kezébe helyezték, hiszen tudják, hogy ott van mindannyiunk jövője a legjobb helyen.”

Ladányi célzatosan azt keresi könyvében, ami összeköt, és nem azt, ami elválaszt. A könyv olvasnivalójának nívóját a nyilatkozók személyi hitele biztosítja. Igyekszik a települések kultúrában lényegi szerepet betöltő épületeihez kalauzolni az olvasót, miközben érzékelteti e tájék szellemi levegőjét is. A felsőfokú oktatási intézményben lezajlott művészeti rendezvényekről tudósít, majd Borbély Ida és Perduk Beáta igazgatók kalauzolásával a Tiszaháti Tájékmúzeumra tereli a figyelmet. Tiszapéterfalván ugyanis helytörténeti jellegzetességek skanzenje és képtár várja a látogatókat. A kordonos uborkát termesztő vagy faipari vállalkozóktól a tanárokon, rádiós showman-on

át a nyugalmazott református püspökig különféle rálátásokból vonhatunk le következtetéseket a kárpátaljai magyarság sorsáról. Kifejezetten örvendetes tényező az anyaországhoz erősen fűződő művészeti élet felvillantása. A Beregszászban élő Lőrinc P. Gabriella költő arra int, hogy az ott élőknek jobban kell vigyáznuk magyarságukra. A Nyíregyházára áttelepült Kádas Katalin festőművész pedig annak az általa képviselt látomásos képzőművészetnek kialakulási közegéről beszél, amelyben Kárpátalján része volt. A vele készült interjú és néhány alkotása nyitja a könyv befejező fejezetét, amelyben a Kárpátaljáról a csonka Magyarországára áttelepültek mesélik el életpályájuk eddig részét, s vallanak szülőföldük iránti érzéseikről. Az orvosnő, a szenvedélyes vadász és felesége a magasabb jövedelemmel kecsegtető munka, a jobb létkörülmények vonzerejéről is említést

tesz, ami bizony a fiatalok elvándorlásának egyik fő oka.

Jólesik a – Pomogáts Béla Széchenyi- és József Attila-díjas irodalomtörténész, Dupka György író, kultúrpolitikus részvételével lezajlott – kiállításokról, megemlékező ünnepegekről szóló tudósításokat olvasni e könyvben. Olyan rendezvénysorozatról, ami a magyar kultúra napja alkalmából őrzi és élénkíti az emberekben a művészetszeretetet s kötődésüket az anyaországhoz, hiszen ahogy a népszerű Ismerős Arcok együttes éneklé: „Mi egy vérből valók vagyunk.”

Mindkét könyvet illeszkedő mondani-valójú fotóanyag színesíti.

LADÁNYI ANDRÁS: Mussó könnyecseppek. Nyíregyháza, 2018. Ladányi Miklós magánkiadása, 248 p.

LADÁNYI ANDRÁS: Kilenc nap Kárpátalján. Nyíregyháza, 2019. Kárpátok Művészeti és Kulturális Egyesület, 360 p.

ZSIRAI LÁSZLÓ